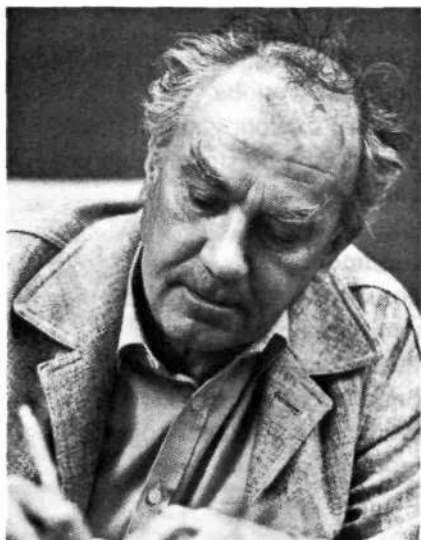

Rok
Arih

Weekend na dolenjski strani

Naša dediščina ni imela pred seboj nobene oporoke. To je mogoče nerodno pretrgana ena najbolj čudnih domislic; z njo je pesnik René Char strnil bistvo tega, da so se štiri odporniška leta globlje vtisnila celemu rodu pisateljev in književnikov. (Hannah Arendt, Crise de la culture, 1972)

1.–6. mali traven 1989. Oblačno, dež kar naprej, vmes neurje.

Spravil sem se k pregledovanju in čiščenju zaprašenih predalov in našel med starimi papirji kuverto s sedmimi podolskimi fotosi hkrati s ključem dvojnikom za hišne duri; ne vem več, zakaj sem to hranil, posebej ključ od nekdanjate hiše v Podolah. Ker me vreme ni vabilo na sprehod, moja kosmata nekdanja spremljevalka pa mi je sušca umrla in me več ni silila na plan v lep ali nelep dan, sem pristal v nekdanjosti in našel še diapozitive iz tistih dveh let, petnajst jih je minilo od takrat. Tudi v obeh ohranjenih koledarjih sem odkril še nekaj skopih zapisov. Znova naj bi zaživel kot rekonvalescent po hudi srčni kapi. Seveda pa kljub vpisom v nekakšen luknjičasti dnevnik in vsem fotoposnetkom ne morem jamčiti za čisto zgodovinsko pristnost tega, kar zdajle pišem.

Že prej sem objavil kroki Hiška oddiha. A tudi tokratno pisanje je bliže pisateljevi kakor zgodovinarjevi resnici, pa čeprav zato ni pripoved nič manj resnična. Je to mešanica ne vem povedati iz kolikih in pa kakšnih sestavin, kar se je pač ohranilo v spominu, pa kar se človeku sproti prikrade po miselnih zvezah, po čustvenih zbujenjih, ali kdaj po moji sedANJI presoji; vsega ne obnavljam. Da sem vse to zlepil, sta me navedla dva mlajša moža, rojena po petdesetih letih. Rekla sta, da bi bilo zanimivo prebrati pripoved o povojnih razmerah človeka, ki je vsaj na videz odnesel celo kožo in ki je prebival v srednjem povprečnem nadstropju, v stolpnici takratnega življenja. Bilo bi to dopolnilo k pretresljivim spovedim žrtev in trpinov iz otoških ječ, taborišč, o neusmiljenem obračunu zmagovalcev s političnimi nasprotniki. Povedal naj bi karkoli o vsakdanjih pritiskih na slehernika, o tisti prevežani domači prebrisanosti, oženjeni v divjem zakonu s surovostjo, a tudi še kaj o popustljivosti in o dopuščenem upanju. Mogoče bi to ja kaj več pojasnilo skoraj že celostno duhovno amnezijo večine slojev in pa hudo počasno rast naše občutljivosti, ki neposredno prizadeva nas same.

Rekonvalescent

28.–30. *grudna 1973*. V koledarčku ni vpisov, odkar me je presenetila srčna kap. Po petih dneh sem se prebujal v dvomu in se zagledal v obraz dežurnega kardiologa, mož na srečo ni nosil brade, lahko bi ga zamenjal s svetim Petrom. Ob njem je stala zdravstvena pomočnica v kratkokrilem svetlomodrem oblačilcu, še nekaj njej podobnih bitij, ljubkih kakor angeljci, se je gibalo v dvorani. Tistega dne so mi dovolili krajši pogovor z ženo po telefonu iz sosednjega prostora. Prejel sem njeno pismo, na Silvestrovo bo prišla k njej njena mati, pred prazniki je povsod gneča. Nekaj prijateljcev mi je zaželelo zdravja.

31. *grudna 1973*. Sosedu in meni so o polnoči postregli s keksoma in požirkom šampanjca... Drugega prosinca 1974 me je obiskala žena, napovedal je obisk tudi sin iz Karantanije, hči je napisala v pismu, da ji šivilja dela poročno obleko, sama pa piše diplomsko nalogo, ob jezikovni vsebini naj bi dodala še leposlovno zgodovinski uvod, škoda, da se ne bo mogla posvetovati z menoj. Teh pisem nisem zavrgel, ker sam tisti čas pač nisem nič zapisal. Žena je sporočila, da bom kmalu doma.

15. *prosinec 1974*. Tega dne se je poročila hči, pome v bolnišnico je prišla žena. Odtlej sem začel znova s prvimi koraki, ob ženinem spremstvu vsak dan po petsto korakov.

18. *svečan 1974*. Dospel sem že sam do vznožja Cankarjevega vrha, do Čada. Na travniku pred gostilno so ženske grabile listje in tisto, kar je naplavila zima. Predpomladne sape in ozračje. Srečal sem odslovljenega predsednika vlade, se pozdravil z njim in iskal kakšno primerno besedo. Spet sva se srečala na tej poti čez deset dni. Povedal je, da je iskal v knjigarni Zapisnik pisatelja Vlada, a so rekli, da knjige nimajo pri roki. Rekel sem, da je več vzrokov za takole ravnanje. On pa, da na Slovenskem še ni najslabše, to knjigo v zvezi z usodo dachauskih obsojencev pa bo že kje dobil. Pa sva krenila spet vsak v svojo smer.

16. *sušec 1974*. Srečal sem nekdanjega profesorja S. s fakultete, ki ga je zanimalo, kdaj bom spet lahko nadaljeval z delom za Karantančeve zbrane spise. Dan za tem mi je prinesel še neznano pisateljevo izjavo izpred vojnih dni.

Najin pogovor je omogočila bližina literarne zgodovine, tu in tam pa sva si rekla še kaj drugega. On na primer, da ni za enostrankarski sistem, jaz pa da sem že zdavnaj obupal, da bi se lahko uveljavil posameznik v našem sistemu, pa če še tolikokrat povemo besedo samoupravnost. 23. malega srpana se nama je pridružil še krčmar s Cankarjevega vrha, profesor je pripovedoval o prijateljstvu nekdanje krčmarice s pisateljem Ivanom, ki je tod živel malo manj kot desetletje; krčmar naju je na koncu sprehoda počastil s kavo.

Navzkrižja

Od stopinje do stopinje bi iz dneva v dan lahko premišljeval, kaj je pripomoglo k nenadnemu napadu moje bolezni. Na srečo sem to v samem sebi nagonsko zavračal, se celo izogibal sprehajalcev, ki so preradi razpravljali o naši bolezni. Profesor, kardiolog, je rekel: »Nazaj v vašo službo – ne

pride v poštev. Bodo že našli kaj pravnjšega še za vas. Takle inštitut – za etnična vprašanja, ki naj vselej ustreže vladajočim politikom, pa še z malo denarja – zanj velja: malo denarja je pač manj glasbe – ni prav lahko voditi – vi ste to delali.« – »Za upokojitev mi manjkajo še leta, ko sem študiral.« – »To že vedo. Bodo že našli kaj za vas. Še za tiste najdejo, ki ničesar ne znajo in nikoli nič koristnega niso delali.« Profesor je odnosljal s svojo dobrodušnostjo. Pa se je res našla med politiki političarka, ki je razmislila, da ne kaže v meni nabranega znanja o etničnih vprašanjih zavreči z mojim predčasnim odhodom v pokoj, pa naj že zaradi mojega dostikrat trmoglavega vztrajanja pri pogledih na urejanje tovrstnih vprašanj po naravi in izvorih stvari same, ali zaradi vtisa o moji osebni zavzetosti – kakor že koli. Vsaj do svojih šestdesetih let sem zatem kot svetovalec za omenjena vprašanja sodeloval z vsem svojim dlakocepstvom in trmoglavostjo do roba nadležnosti, kakršna pač kdajkoli hodi navzkriž s prakticistično politiko. Izbraženski razmislek je še enkrat sklenil v meni kompromis z okoliščinami, ki so se mi upirale in se mi zdele čedalje bolj neprebavljive. Prijatelj Dore mi je nedavno odgovoril, kako da smo tako vdano prenašali vrsto zadev, ki smo jih že od zmeraj odklanjali. »Postopoma so nas na vse to pač navadili.« Skratka, gre za upočasnjeno duhovno amnezijo – izgubo spomina.

A spomin je čudna cvetka, če že nima nekaj lastnosti plevela. In ko mi je ena od modrokrihli vestalk, ki je tiste dni stražarila ob meni, rekla, vemo, da ste ravnatelj na tistem inštitutu zoper nestrpnosti, mislila je na preučevanje medetničnih vprašanj, sem se z zanimanjem zazrl v obrazek, po katerem bi lahko srednjeveški menih na Balkanu narisal ikono: – »Kako da ste se znašle tukaj pri nas?« – »Doli so dobile službe tiste, ki jih je v pokrajini več. Odšle smo na sever, a to je le vmesna postaja. Šle bomo tja, kjer bolje plačajo. A nekaj so naše kolegice že naredile. Odidejo po službi v kavarno in si prižgo cigareto, niso več samo moški v kavarnah, ne več.« Domislil sem se svojega obiska v tem jugovzhodnem mestu raznih etničnosti. Za sina sem kupil tistikrat kot spominek belo kapico tamkajšnje narodne noše – iz klobučevine. Posadil sem si jo na glavo, da je ne izgubim. Pred odhodom me je na peronu opozorila mlada učenjakinja iz državne prestolnice – druge narodnosti, naj snamem pokrivalce, ki da ga v naši prestolnici nosijo le čistilci čevljev. Malce čudna zadeva, se mi je vse to zdelo.

Tovrstnih drobcev pa se je nabralo v meni, kljub skromnim zapisom, ali kar ohranjenemu anonimnemu pismu še kar, a to ne sodi vse semkaj, saj je bilo pismo datirano 8. rožnika 1965, medtem ko so me v srpanu istega leta začeli strašiti ponoči po telefonu, eni so me zmerjali z Bizantincem, drugi spet so mi zamerili, ker smo si skušali na inštitutu pridobiti vsaj kakšne podatke o medetničnih odnosih v naši državi. O vznemirjajočih nočnih telefonadah, govornjenih v »cirilici«, sem povedal tudi vrhnjemu tov. pri komisiji, katere zunanji član sem bil, in ki naj bi v okviru našega najbolj množičnega zbiranja ljudi na Slovenskem skrbela za sožitje med narodnostmi; ne on in še kdo iz vrhnjega nadstropja pa menda ni imel posluha za tovrstne nagajivosti anonimnih groženj vrag vedi katere izmed skupin vse-

mogočnih odtenkov politične policije; sam sem pač mislil na ljudi iz državne centrale. A to res ne gre v tokratni kalup.

Weekend na dolenski strani

Kadar so po radiu napovedali po kotlinah megla, sem pomislil, da bi kazalo, in tako je svetoval tudi zdravnik, za konec tedna umakniti se kam na podeželje. Za zapuščeno kmečko domačijo, kjer že leta nihče ne prebiva, je izvedel zet. Lahko bi jo najeli kot hišo oddiha za konec tedna in za majhen denar. Ni daleč, komaj dvajset kilometrov, izkazalo se je pa nekaj več – navzdol po dolenski cesti. Prvi odcep z avtoceste k motelu, mimo starega naselja z domačijami nekdanjih vozarjev, zdaj hitro razmnožujočega se središča G.

Na desno za staro krčmo, kjer smo ponavadi popili kavo, nas je vodila cesta mimo graščine barona z italijanskim imenom, požgane v vojni... O lokalni zgodovini nisem vedel nič, le da izdajajo zbornike z zgodovinskimi in domoznanskimi zapisi, zmeraj kaj o NOB.

19. vinotok 1974. Sem leposlovni zgodovinar in sem se kar nenadno zavedel, da o domači zgodovini na drobno ne vem dosti. Naš ami je rahlo brčal mimo pašnikov, kjer so se pasle belo črno lisaste krave z obilnimi vimeni, ki so jim segala skoraj do tal, menda je bila to združna posest. Pašnik se je končeval z močvirnatim delom, ki je bil na vigred ali na jesen dostikrat poplavljen. Ob poletnih sušah, v malem in velikem travnu, so na usahlem, razpokanem tlu zijali v človeka čudni mrtvi poapnenci požiravniki, različni od živih mrakobnih pošasti v Vorančevi karantanski pripovedi o nečloveškem boju z njimi. Močvirni svet je segal vse do vasi Velika Drugačna. Levo na osamljenem holmu, zgoraj na kopnem, se je košatila cerkev, nekaj poslopij pa kakšno drevo. Domislil sem se, da je tod nad desetletje preživel pri svojem stricu, župniku, naš najimenitnejši pesnik. Na začetku Velike Drugačne zavije na desno kolovoz navzgor skozi gozdiček v vasico Podole. Na zgrbanem začetku planote smo na levi strani ugledali pritlično domačijo z majhnimi okenci, predeljeno, pol za bivališče ljudi pol za živino. Imeli smo ključ in ob vstopu so v nas dahnili plesnoba, vlaga, zatohlost. Veža je bila tlakovana z izlizanimi potočnimi kamni, v nas je temno zazijala predelana nekdanja črna kuhinja, v njej je stal štedilnik, odtod so kurili kmečko krušno peč, ki je imela njej pripadajočo klop v hiši – veliki izbi. Nasproti je stala velika hrastova miza, ob njej sta bili še preprosti klopi, to pa je bilo tudi vse pohištvo. Na nasprotni strani izbe je bila še sobica, za njeno steno iz desk z velikimi špranjami si lahko pogledal v hlev. Desno nekaj korakov od hiše je stal kakor igračka rezljan, s slamo krit podek, sodil bi v etnografsko zbirko. To sem rekel tudi gospodarju kmetije, ki mi je hotel ta vzorec domačega stavbarstva prodati za majhen denar. Na srečo ga ne bi smel postaviti na dvorišču med našimi bloki, drugače pa... Nasproti domačije je bilo s cementno ogrado zavarovano gnojišče, prizidek s straniščem »na štrbunk«, nad njim je bila veranda in ena soba, zraven se je košatil oreh. Na prvi pogled je bilo vse videti pravnje za nas. Treba pa je bilo zakrpati streho, prebeliti prostore. Tik pred hišo je stal

vodnjaček na vleko. Imel je sicer preluknjan čebriček, odpadlo strehico in trhel pokrov, a v njem se je še pobliskavala zlata ribica. Zet je nadomestil trhlino, pritrdil novo strehico in jo pobarval rdeče, iz mesta smo prinesli nov čebriček. Prav blizu hiše je na vsej planoti pritekal na plan edini studenec. Žena in hči pa sta se posebej veselili kapnice, mehka voda da ohranja lepo polt, pili pa smo mineralno vodo ali pa vino. Nenavajeni smo bili na wc na prepihu, na noč si moral tja s petrolejko. Ob nedeljah, ko smo se vrnili, je bila ponavadi gneča v kopalnici, pa čeprav je narava v tistih letih bila manj onečedena kakor danes. Samotnost Šoštarjeve domačije se je pravkar šele začela krhati, dva sinova obeh sosedov sta se pripravljala, da bi si postavila domova tik za najeto domačijo. Najbližja sosedka je prebivala tik za železniško progo, v opuščeni nekdanji čuvajnici. Imela je tudi pol uraden pol javen telefon in je bila dolžna med enim in drugim obhodom čuvaja obveščati na postajo G., če bi opazila kakršnokoli oviro za vlak z enim osebnim in drugimi tovornimi vagoni. Nismo se še prav razgledali, ko je sosedka, precej obilna ženska, stopila izza roba tam ob podku in rekla: »Dober dan; sem morala pogledat, kaj se godi pri Šoštarjevih. Kdo da hodi okoli Martinove hiše. Jaz sem sosedka. Kunigunda me kličejo,« se je predstavila. Večji del vasi, okoli dvajset hiš, s podki, seniki, skednji, vodnjaki na vlek pa orehi, kostanji, lipami, vrtovi, njivami in sadovnjaki leži na drugi desni strani stopničaste planote.

Pod hišami, le nekaj je starejše gradnje, in pod cesto so njive, navzgor nad poslopji so senožeti. Na dnu jarka stečejo na jesen hudournne vode. Na koncu, kjer se oba brega poravnata in od koder vodi kolovoz tja v gozd in še naprej v sosednjo vas Sliva, je večji skedenj, pred njim pa majhno leseno znamenje s Kristusom. Najprej nanj sploh nisem bil pozoren. Slemen na senožetih so poraščena z listnatim gozdom, tu in tam je zapičenih nekaj smrek, gozdni rob je poraščen z lesko. Dotlej nisem nikdar pomislil na to surovino za zobotrebce. Gozd pa je na zimo skoraj čisto gol. Kako so mogli le partizaniti v teh krajih, pa čeprav je povsod še kar dosti skal, robov, vrtač in drugih jam. Podoba te pokrajine je precej različna od črnih gozdov in skalnih vrhov v karavanških pobočjih, ki sem jih bil vajen od rojstnih dni. Še preden smo se spet odpeljali na weekend, je vprašala tašča hčerko: »Ste najeli tisto hišo? Nezdravo je tam, poplave, komarji.« »Že, zdolaj na polju, zgoraj na planoti pa ne,« je ugovarjal njen sin. »Cele oblake jih odnese veter čez hrib,« je zatrjevala. »Boste še videli. Prava nadloga so. In tudi vode ni.« – Pa še prav je imela.

26. vinotok 1974, sobota. Pripeljali smo se s tremi avti, mi z amijem, ženin brat Stane je pripeljal še strešnike, Ciril, naš prijatelj, je na prikolicu pripeljal staro, oblazinjeno klop za v kot, bila je odpisana, a malo odrgnjena, prav je prišla; pa električni štedilnik, ki ga je nekdo na kupu za kosovni odvoz odložil; zet ga je pogledal in osposobil z nekaj žice. Pod podolskim gričem smo šele tokrat zagledali star, opuščen avtobus brez koles, ob njem šotor in ognjišče in pa ljudi, pa dva konja sta se pasla čisto blizu. »Ciganski Harlem,« je rekla hči. »Kakšen Harlem le,« sem rekel. »Vi mladi pa res spravite vse v svoj žargon. Reče se Romi, uradno in nič več

slabšalno. «Začudeno so me vsi pogledali, a upoštevali, da me kot srčnega bolnika ne smejo razburjati.

Zavedel sem se, da sem ga polomil in popravljaj, da najbrž ti ljudje še sami ne vedo, da so posebej zaščiteni etnična skupina, po ustavi. Ne oni ne drugi pa seveda tega ne vedo. Čeprav je kimavec že prikimal v deželo, se je naredil sončen dan, tod prav za pastelno risbo nešteti odtenkov rjavo okrastih. Zagnali smo se v hišo. Žena in hči sta poribali pode in mizo, ki je imela na sredi vrezano trotamoro, črno znamenje, na oknih sta obesili že pripravljene rdeče pikčaste zavese. Dušan, zet, je najprej pomagal svaku Stanetu pri zamenjavi strešnikov in zamazovanju špranj pri dimniku, zatem je obesil na mizo pleten senčnik, odnekod prinesel kipec Kristusa in ga pripel v božji kotek. Zakurili smo krušno peč, jo preizkusili, ven smo znesli vse, kar je spadalo na odpad; zagorel je velik ogenj. Mračilo se je, in ko je ogenj že dogorel in so otroci zagrebli v žareče oglje krompir, se je razširjal prijeten vonj, v mojem pomnenu tak iz otroških dni, ko sem kdaj obiskal prijatelje pri paši na robu rojstnega mesteca. Sonce je predtem le tu in tam še seglo v krajino s kasnim osvetljenim, jeziku podobnim žarkom, ko smo predahnili pri malici. Odnekod, najbrž od sosedu, se je pritepel velik maček z rumenkasto črnimi lisami. Najprej je bil nezaupljiv. Oprezal je na zadnji strani hiše iznad kuhinje in se nam približal. Vabil sem ga, previdno je segel po ponujeni grizljaj, ga potegnil malce stran. Natočili smo mu mleka in ga je popil, se usedel in si začel čistiti svoj gobček, pa gledal proti nam. Še smo mu pridejali kaj za prigrizek. Hodil je okoli hiše in menda s tem pritrdjeval, da je domačija oživela. Na noč sta nas obiskala gospodar Martin z ženo Franco. Pokazala sta nama travnik, ki ga bodo preorali še pred zimo za našo njivo. Dušan je privlekel pred nas ogrodje starega bicikla, ki ga je našel pod streho. Martin je rekel, da bo med tednom prišel ponj, v dogovoru je s sosedovim fantom, da bo kolo usposobil, zdaj ko je mogoče že kupiti razne dele. Ko je gospodar odložil okostje kolesa pod napušč, je rekel: »Tole sem našel po koncu vojne spodaj pod vasjo. Kdo ve, čigavo kolo je bilo!«

Fotografije

Tistih dveh let, ko smo imeli v najemu kmečko hišo v Podolah, ne bi mogel všteti med velike posebnosti svojega življenja. Ob ohranjenih fotografijah in preprosto izpiljenemu ključu vežnih duri so se v spominu nepričakovano oglasile podobe iz dni v petkih, sobotah in nedeljah na našem bližnjem dolenskem podeželju. Begajoče, pa zabrisane podobice sem skušal izpopolniti, pogledal sem v koledarčke iz tistega časa, našel še nekaj dia posnetkov.

26. vinotoka 1974. Smo popravljali streho; svak Stane je posnet na strehi, ko pije pivo iz steklenice. Drugo soboto v listopadu sem plačal gospodarju najemnino in klaftro drv. Zapisal sem si še, da smo bili v Podolah tri dni okoli božiča. Gospodarja Martina je posnel Dušan, ko sva ga obiskala zgoraj na posestvu pod Ilovo goro v vasi Gračenca. Obdeloval je to posestvece in spodaj v Podolah, vsega je bilo komaj nekaj čez deset hektar-

jev. Šoštarjevo posest je imelo v lasti več dedičev, Franca petino, prav tak del je imela njena sestra, ki je delala kot čistilka v mestu, ob petkih pa je prišla domov in prebivala v prizidku nasproti hiše. Tri dele je imela v upravi Zemljiška skupnost – po dveh Šoštarjevih bratih in sestri, osvajačevih sodelavcih; za majhno najemnino je vse to obdeloval Martin.

Na obeh fotografijah drži Martin Rjavca za uzdo, na enem posnetku konja šele ustavlja, saj ima konj dvignjeno nogo. Martin je oblečen v delovnega pajaca in je videti kot pravi farmar, obut je v gumijaste škornje Borovo, na glavi ima pomečkan klobuk. Nasmih se prijazno, a se mu to čisto ne posreči. Najbrž je ponosen na lepega, krepkega konja. Nima vsak take živali. Zet se je že precej ukvarjal s fotografiranjem in je napravil prav zanimive posnetke. »Rjavec je že dober konj,« je rekel Martin. »Narobe pa je,« tega ni dejal z jezo, le bolj otožno. »Sosed sredi vasi, ki je bil med vojno pri belih, domobrancih – je vojno izgubil. On, Martin, naj bi jo po vseh pravilih dobil. Pa ni čisto tako.« Predahnil je, pa še Rjavec se je prestopil, da je zažvenketal komat. »Oni ima traktor s priključki, plugom, brano. Nič ne rečem, mu tudi nič nočem. Ni hudoben, tudi nikoli ni bil. Zaprli so ga takoj po vojni. Bal pa se je zmeraj. Boječ je, vesta. Ni bil pri naših. Svetuljkast je bil že vedno.« – Martin je izpregel konja. »Pa vi, ste...« – Prikimal sem: »Bil sem pri partizanih.« »A tako,« je nadaljeval Martin. »Pri naših sem bil, a so me ujeli Nemci in me poslali v Dachau. A konja, kakršen je Rjavec, sosed nima.« – Na eni fotografiji je Franca, ko privezuje ploho za vleko, njen nasmeh je prav varčen. Fotografij sta bila vesela, ne vem več, zakaj sem ohranil kopiji in ključ, najbrž se po tistem, ko smo opustili najem, nisem oglasil več zgoraj na Martinovem domu. Ohranila se mi je tudi povečana fotografija, kako slikam s čopičem na steno ob prednjih durih: Popusti posvetno rabo orglarček; ob meni stojita Dušan in majhen pobič Primož; fotografiral je pobčev oče, svak Stane... Tisti čas sem si kdaj umišljal, da bom v odmaknjenih Podolah še kaj napisal. Teh foto spominkov je še nekaj. V jesensko oblačnost sta zavita moja posnetka skednja in senika na gornjem robu vasi. Pred senikom, ki ima razširjen zadnji del v lopo, kamor so spravljali pluge, brano in še kakšno orodje, stoji znamenje. Na lesenem stebriču, kolu je pričvrščena hiška z izrezljanim Križanim. V njej so vsaj vse tiste dni, ko sem se tod sprehajal, dve leti, bile zmeraj rože, z vrta, s polja, pa suhe na zimo. Kadar sem na noč stopil ven po kurjavo ali v neprijetno kolibico na prepihu s hlevsko petrolejko, sem si umišljal, da sem zaživel precej daleč nazaj.

Lisičji lov

28.–29. listopad 1974. Pozno jesensko v pravem pomenu besede, veter je že čisto slekel drevje. Ko sem stopil pred vežne duri, sem zaslišal lovske rogove, trobljenje pač, pa pasji lajež, kar vse se je selilo po robovih, jarkih in bregovih. Ni bila to ježa čez drn in strn in tudi pasjih slednikov je bil le manjši trop. In ker nas je obiskal prijatelj slikar, očarale so ga strleče gole veje dreves, sem moral dol v Drugačno, v krčmo po pijačo. Podole so se odlikovale, da niso imele ene izmed pomembnejših družbeno povezovalnih

naprav, krčme – če odmislimo sosedo Kunigundo, ki je rada postregla z domačim sadjcem, spominjajočim na peso, z vinom s čisto rahlim nadihom šmarnice, ali s steklenico piva, če ga ni popil ob svojem odmoru progovni nadzornik. Zato sem moral dol v Drugačno. Med vožnjo sem zaznaval, da so se bregovi, robovi, vrtače in ljudje z rogovi in pa puškami in psi že umirili. Lovsko bratovščino, vso v zelenem, z našitki in gumbi iz jelenjega rogova, sem našel že v krčmi, med moškimi tudi žensko v enaki uniformi, a v hlačnem krilu. Ženska do tridesetih let. Mislim, da so bili njeni lasje rdečkasto lisičje barve in obraz posut z rahlimi pegicami. Možno je prikorakala v gostilniško sobo in vprašala: »Ste prinesli mojo lisico?« Ko je lovska tovarišica za kakšne trenutke zapustila sobo, je pojasnil gostilničar: »Ah, to je naša Tona, kuharjeva žena, v mestu je zdaj. Od tukaj je doma, naša. Prej je njen Jože, mož, kuhal za višje tovariše, za protokol pri vladi... Res dobro kuha. Enkrat lanskega leta ga je nagovorila, da nam je pripravil zajca, a smo ga morali pacati, kakor je naročil, in preizelper je moral biti zraven. Ja, Tona je dober lovec, lovka pač. Ima mirno roko za strel, pravijo. Njen nastop. Je pač taka. – Ste vi najeli zgoraj od Martina, Šoštarjevo?« Nisem prav vedel, kam meri krčmar in sem vprašal: »Je bila partizanka?« – »Kje pa. Ta je še za kravami letala tisti čas. Ne. Spodrinila je pa ono, partizanko, tisto, s katero je Joža prej živel; bila je pač mlajša. Jože je bil ekonom že pri partizanih, pri štabu, je povedala. Ni tukajšen, a kuha dobro. Le Tona je naša, veste.«

Ženska se je vrnila v gostilniško sobo, se naslonila na točilniški pult, si navajeno prižgala cigareto pa rekla: »Naj dobro zavijejo lisico. Da v prtljažniku ne bo spet vse krvavo, se potem Joža jezi. Franc, zabičaj jim,« je rekla krčmarju. »Se lahko zanesem?« – Slišati je bilo, kakor da ji ne kaže ugovarjati. Krčmar je le prikimaval. Ženska se mi je zazdela kakor stroga oblast. Neumnost, oblast je imela le nad divjimi živalmi, lisicami, zajci, divjimi prašiči. A tudi ljudje, vaščani, lovci, krčmar so ji bili pokorni. Domislil sem se, da sem nekje bral, kako je eden teoretikov delavskega gibanja, politik, menda Lenin, zapisal, da bodo uredili tako preprosto upravljanje družbe, tolikšno demokracijo, da bo lahko vladala – ne le dovolj kvalificirana – temveč vsaka kuharica. Takšno razmišljanje me je tako prevzelo, da sem zamahnil pred začudenimi krčmarjevimi očmi z roko, kakor da bi hotel odpoditi sitno muho in rekel pol naglas sebi, da sploh nimam nič zoper kuharice in da ta Tona sploh ni kuharica – le kuharjeva žena. Presenečen sem bil hkrati, da kdaj prej na kaj podobnega nisem pomislil – kako je bila to ob demokratičnem vladanju – moje in mnogih izobražencev slepilo ali pa celo pravcata ideološka zasvojenost.

Krčmar se je zganil izza svojega pulta in mi prinesel stekleničko piva. Prisedel je, vprašal, če še kaj želim. Povabil sem ga na kozarec piva. Mogoče je krčmar Jošt rekel po mojem odhodu (to je le domneva): »Čuden patron, tale, ki je najel Šoštarjevo, še vedel ni, da so bili bolj za ta bele. Rekel je, da ne mara lovcev.« – »Si ga vprašal, če je kdaj videl, kaj v gmajni naredijo prašiči?« je rekla njegova žena. »Imaš prav, to bi ga moral vprašati.« »Je povedal, koliko plačuje Martinu? Pravijo, da precej, in popravili

so streho, vse pobelili, pa pripeljali še električni štedilnik in pa pohištvo.« – »Podolčani pa Podolčani. Fovšni! Martinu privoščim, saj je Franco vzel. Kaj pa izda tista njena petina. Še dobro, da je vse prevzel v obdelavo. Tudi sam sem glasoval za to. Prav mu bo prišel vsak dinar, obema. Dosti sta jih skupila oba, ona kakor da je okužena od ta belih, on pa – saj še reči nisi smel, da je bil v Dachauu; veljali so tako le partizani. Temu profesorju pa bo prav prišel podolski zrak, menda je srčni bolnik. Pozijal je, ko sem omenil, da so Šoštarjevi bili bolj za ta bele, on je rekel, da je bil pri partizanih.« (Mogoče pa krčmar in njegova žena o tem sploh nista govorila.)

Božič

24. *gruden 1974.* – božični večer je bil navaden dan in božič zatem je bil tudi še zasebna zadeva. Leta predtem sem zmeraj ponudil – in uslužbenka, ki sem ji zaradi njene prizadevnosti naklanjal kot ravnatelj prosti dan, je to zmeraj odklonila (kako naj bi zaupala komunistu); pri tem pa je ni bilo v službi in nekdo svojcev je po telefonu sporočil, da je pač zbolela. Z ženo sva se na tako imenovani sveti večer še pred mrakom pripeljala v Podole. Predtem, 21. *grudna*, sta prišla najina mlada dva s svojima holandskima prijateljema, možem in ženo, ki sta ju spoznala poleti na morju. Snežinke so redko padale, ko sva prispela. Dušan je okrasil s smrekovimi vejicami celo vhod. Krušna peč je dajala prijetno toploto, mene je spominjala na karantanske partizanske trenutke, ko so mi takšne peči pomagale premagati premrzlo otrplost. Mladi so postavili v kot veliko božično drevo, ki ga je na pragu za nas pustil Martin. Postregli so nama s čajem. Holandca sta bila evangeličana, a sta se veselila, da bosta šla z nami gor k polnočnici na Kopno.

Ker je tako nanese, sem povedal, da je Slovenec prineslo lutrovstvo prvo knjigo in kar zanimivo zbirko knjig z gramatiko, predvsem pa s prevedeno Biblijo; plemstvo treh spodnje avstrijskih dežel pa je dalo denar za prevode in tisk. Biblijo so pretihotapili na Kranjsko celo v sodih. Govoril sem z gostoma nemško, mladi pa so se sporazumevali v angleščini. Holandska gostja je bila učiteljica in se zanimala, kakšna je razlika med našo materinščino in srbskohrvaškimi jeziki. Rekel sem, da precejšnja in gre za docela razvite jezike. Njen mož je bil tiskar in ga je zanimalo, kako je mogoče tiskati in imeti račun ob majhnih nakladah knjig. Zase je povedal, da tiska več za naročnike v angleščini, a da so v njegovi materinščini naklade tudi majhne.

Pogovor je pretrgala večerja, v krušni peči se je lepo spekla purica. Prižgali smo tudi svečke na dreveščku, položili darila. Počutili smo se svečano. Do polnoči pa smo lahko še kaj postorili. Z avtom smo se zapeljali le v Drugačno in naprej stopili po strmi poti navzgor kar peš. Cesta pa je bila preplužena in po njej so orali mercedesi in beamveji zdomcev. Zgoraj pri cerkvenih durih sta stali za okras dve jelki, razsvetljeni z barvastimi žarnicami, še ven iz hrama je zadišalo po kadilu, se slišalo petje ob spremeljavi orgel. Duhovnik je s prižnice v svojem in imenu nadškofa zaželel

faranom vesele praznike in srečno novo leto. Ker naša mlada nista hodila k verskemu pouku, je bilo vse to zanju nekaj novega, medtem ko sta evangeličana, njuna gosta, rekla, da znajo rimsko katoličani že od nekdaj ohranjati prav baročno mikavnost in ozračje. Še pred končanim obredom sem moral ven na zrak, ker ne prenašam dobro kadila in najbrž tudi ne s kisikom osiromašenega zraka.

Zagledal sem se v temino in lučke in se domislil, kako je odtod kdaj gledal tja navzdol gorenjski deček Francè. Spet se je ponovil romantičen sprevod, lučka pri lučki je zamigotala, ljudje so si svetili s svečami, mi s svetilkami na baterijo, tisti od daleč pa kar z baklami; spet so mimo nas drsela zdomska velika vozila, natlačena z družinami. Sestopajoči smo se pozdravili z gospodarjem Martinom in njegovo ženo Franco, s sosedovim sinom, ki nam je našagal drva, pa s krčmarjem in sosedo Kunigundo. Medtem ko sta naša dva ostala z gostoma v hiški še čez novo leto, sva se z ženo oglasila v Podolah šele okoli treh kraljev. Prosinec je bil bogato zasnežen, a v vas so kolovoz preplužili. Za pouk in zabavo sem si izposodil v knjižnici nekaj zbornikov, ki jih izdaja za ves okoliš občina G. Na klopi ob peči sem prebral članek o vojnih dneh, se zagledal v objavljene fotografije fabriških delavk, vse so bile rojene v prvem desetletju stoletja, in izvedel, da so te osvobodilne aktivistke s strojnico postrelili domobranci in njih trupla kazali po vaseh. Moje branje so pretrgali obiski, moral sem dol v Drugačno po pijačo.

Bicikel

»Ah, to ste vi,« se je spomnil krčmar. »Najeli ste zgoraj, Šoštarjevo. Presenečen sem ga pogledal. »Danes bi vzel vino, belo. Steklenice bi kar zamenjal. Vipavca, ali kaj bližnjega.«

Krčmar je prinesel četrt za pokušino in dva kozarca. »Srečno, za novo leto,« je nazdravil. »Na Vipavskem imamo sorodnike.« Ko sva spila, je spet natočil, potem je prinesel nekaj steklenic s seboj in še prisedel. »Martin vas je pohvalil. Pa mu res lepo plačate najem. Prav mu pride, še kako prav. Tukaj so bolj krmežljave posesti. Nima sreče, mož. Tu zgoraj je bila med vojno huda, pa še po njej.«

»Kaj pa je bilo?« sem vprašal iz vljudnosti, ne iz radovednosti.

»Do tistega je prišlo, bi rekel – iz nevoščljivosti. Šoštarjevi so bili pridni. Ja, oba sina sta bila pri ta belih in sta padla in tudi ena od deklet, Francina sestra. Ja, Martinove žene sestro so tudi pokončali. Da. Nevoščljivost je bila po sredi in bicikel in neumnost.«

Nisem ga dobro razumel. Res je Dušan pri našem pospravljanju našel okostje kolesa, med staro šaro, in Martin je tisto ogrodje odnesel.

»Bernarda, Francina sestra,« je nadaljeval krčmar Jošt, »je imela glavno besedo, kadar so bili v vaseh beli. Ja, Bernarda, Šoštarjeva. – Cvetka od zdolaj, to se pravi iz Drugačne, je bila s partizani, iz bajte prav na koncu vasi. Šoštarjeva je bila delavno dekle. Le dostikrat je hodila tja gor na Kopno h kaplanom. Dekleti pa sta že od zmeraj tekmovali in

pravzaprav sta bili obe iz revnih familij, le da so Šoštarjevi rinili s svojo pridnostjo ven iz nje, naprej, na boljše.«

»In kolo, bicikel,« sem vprašal. »Kaj je bilo z njim?«

»Seveda, bicikel. Partizani so prišli na noč. Pripeljala jih je Cvetka, in so pri Šoštarjevih vzeli kolo, ja, bicikel. „Bo za kurirstvo,“ so rekli in po vojni bodo dobili odškodnino!« Šoštarjeva Bernarda pa je šla po Nemce. Ja, bili so že Nemci. Naznanila je. Tega ne bi bila smela. A dopovej ji, saj je šlo za bicikel, tudi sama je dala pri nakupu nekaj prihranka. Prijavila je na komandi v bivši žandarmeriji, na občini G. Dva Nemca sta se potem pripeljala z motorjem s prikolico in pobrala spodaj v Drugačni Cvetko. Kolesa niso našli. Dekle so poslali v taborišče, tja gor v Ravensbrück, ali kako se že reče. Po vojni je prišla hudo zdelana domov, pa še srečo je imela; še živa. Martin bi vedel še kaj več, a ni nič omenil o tem.

Cez dva dni po tistem, ko so odgnali Cvetko, so prišli iz gmajne partizani in šli z Bernardo, zbrali so vse Podole za strah in so morali ljudje gledati. Ko je bil konec vojne, so odpeljali še najmlajšo in jo zaprli v mestu. Poslovati pa so začela že sodišča in so jo čez čas spustili, tudi sam sem pričal njej v prid, pa mladoletna je bila, to jo je menda rešilo. Franca, ki je najstarejša od Šoštarjevih deklet, je tisti čas služila nekje pri Ribnici. Ni je bilo doma, in to je bilo dobro zanjo. Prekleti bicikel. Mlajša bo približno toliko stara kakor vi, prihaja sem ob sobotah. A vam Martin res ni nič rekel? Zgoraj na kraju vasi so jo. Le pogledjte si, kadar greste na sprehodu mimo. Križ je tam, majhen, a je čisto na kraju vasi. Le pogledjte si tisti kraj.« Moral sem domov s pijačo za naše goste, obiskovalce. Pa bi še kdaj povedali, bom drugič jaz dal za novoletno pijačo. Je pa res zanimivo!

Krčmar je odmahnil z roko. »Preklete, pa zaradi takele šklempe, bicikla, kaj...«

»Kje pa hodiš?« se je jezila žena, ko sem si otesal sneg pred durmi. Ob prijateljih, obiskovalcih in naših mladih, so se motovili v hiši še trije mlajši možje, našemljeni v tri kralje. Precej so ga imeli pod kapo, a so še nam vsiljevali vino, kar v litrih so si ga prinesli s seboj. Boltežar je imel res počrnjen obraz s sajami, drugi se mi je zdel znan, mlad gozdni delavec. Komaj je stal in rekel: »A bomo kaj fukal?« Opoitekaje se je odpravil ven. Počrnjeni, Boltežar, pa je stopil na sredo sobe, se nerodno priklonil, si popravil rjuho, s katero je bil ogrnjen in papirnato krono, pa začel: »Poslušajte staro igro! – Antigona vpraša Kreona:

B' rad kaj več kukr mujo smart?*

Začudeno smo poslušali klasično besedilo v narečju iz Drugačne.

* V Sovretovem prevodu (na nekaj mestih popravljenem, upošteva je Gantarjev prevod).

Antigona: Bi rad kaj več kakor mojo smrt?

Kreon: Ne. Z njo mi bo popolnoma ustrezno.

Antigona: Kaj čakaš? Kakor jaz sovražim

vsako besedo iz tvojih ust

tako je tebi moja zoprna.

A kaj bi dalo meni lepšo čast

kakor to, da pokopljem brata?

Vsi tu bi rekli, da je to lepo,

ako se ne bi tebe bali.

Podolska Antigona

Kreon: Ne. Z nuo m buo popolnoma ustrajženu.

Antigona: Kaj čakaš? Kukr jest sovražm

vsako besajdo iz tujih ujst,

taku je tebi mija zuprna.

A kaj b' dalu meni lajpšo čast

kukr tuó, de pokuóplem brata?

Vsì tlè bi reákli, de je tu l'pú,

če se ne b'têbe bali.

Tiran je sriččen, de l'hkù

govori in dajla vse, kar chè.

Kreon: Edina vsh Tebancev vidiš tu.

Antigona: Vsak vidi, le riep stiska med núge

Kreon: Te naj špot, de dajlaš drgače?

Antigona: Zvejsta bratu, tu naj sramota

Kreon: Naj bil ti drúgi padli túdi brat?

Antigona: Rajs brat, po očíeti in materi.

Kreon: S potúho ga slabu častiš.

Antigona: Tegà t' martvi ne buó potardu.

Kreon: De ne, ku pa oba ináku častiš.

Antigona: Naj muj suženj, pol je kuker brat.

Kreon: Sovražnik mejstu, úni ga je branu.

Antigona: Ze oba tíerje Had ináko pravico

Kreon: Ta poštèni naj inak nepoštèn'mu.

Antigona: Kdu vaj, če ja taku v kraljestvu sajnc?

Kreon: Sovražnik še pa smarti naj prjatu.

Antigona: De ljubim, sm ne svajti, ne de sovražim.

Kreon: Kar ljubi jih v Hadu, če žie muoreš...

Presenečeni smo se zagledali v našemljenega recitatorja. Ta pa je menda sklenil svoj prizor, ker je rekel: „Slišali ste kos stare grške igre“, se

Tiran je srečen, da lahkò
govori in dela vse, kar hoče.

Kreon: Ti sama vseh Tebancev vidiš to.

Antigona: Vsak vidi, le da stiska rep med nóge.

Kreon: Te ni sram, da le ti ravnaš drugače?

Antigona: Zvestobe naj do brata me bo sram?

Kreon: Ni bil ti drugi padli tudi brat?

Antigona: Res je, istih staršev sin.

Kreon: S potuho onemu ga onečaščaš.

Antigona: Tegà ti mrtvi pač ne bo potrdil.

Kreon: Da ne, ko pa oba enako častiš.

Antigona: Ni bil moj suženj, padel je kot brat.

Kreon: Sovražnik mestu, oni ga je branil.

Antigona: Za oba terja Had enake pravice.

Kreon: Poštèni ni enak nepoštènemu.

Antigona: Kdo ve, če je tako v kraljestvu senc?

Kreon: Sovražnik še po smrti ni prijatelj.

Antigona: Da ljubim, sem na svetu, ne da črtim.

Kreon: Kar ljubi jih v Hadu, če že moraš...

okorno priklonil in že odkrevsal k durim. Žena mu je ponudila še kos potice, vzel ga je, zamomljal: »Hvala,« in stopil ven.

»Antična, grška drama v Podolah,« sem rekel in pojasnil Holandcema, kaj je mož recitiral. Čudila sta se, da to igrajo, Sofokla na vasi.

»Najbrž igrajo; izreka besedila pa je narečna. Mož, ki je to uprizoril, je kar nadarjen...«

»Spodaj v večji vasi je plakat, odprli so kulturni dom z igro pa govornikom. Dom so postavili s pomočjo kulturne skupnosti in pa s prostovoljnim delom. Holandcem nismo znali dopovedati, da kulturna skupnost ni pravno državna zadeva in ne le komunalna. Bral sem potem v njihovem domoznanskem zborniku, da je govornik dejal, da bo mogoče koga motilo, ker oživljajo zgodovinska dejstva, ki jih je čas izročil pozabi, a ni mogoče mimo narodnega izdajstva in drugih, ki so znali ločiti vernost pa Cerkev; omenil je celo že varovanje narave.

Še o biciklu

25. prosinec 1975. Tokrat sva prišla v Podole z ženo sama. Sosedo Kunigundo sva našla v njeni pol sobi pol kuhinji, delala je zobotrebce. Pokazala nama je, kako to gre. Že narezano lesko ustreznih dolžin je cepila in zatem drobne cepe obrezovala z ukrivljenim srpastim nožičkom. »Poskusita,« naju je povabila. »Ni nobena umetnost.« Pokazala nama je, kako naj delava. Šlo je, a počasneje, ne tako od rok kakor njej. Prinesla sva ji veliko čokolado za novoletno darilo. Sama se bom posladkala, pa tudi za vnuke bo še kaj ostalo. Povedal sem ji, da sem bil pred štirinajstimi dnevi spodaj pri Joštu, ki mi je pripovedoval, kaj se je zgodilo med vojno z eno Šoštarjevih deklet.

»Ne vem, če št. 7 ni nesrečna hiša,« je začela Kunigunda. »V starih bukvicah sem brala o srečnih in nesrečnih številkah. Pa bo držalo. Pridni so bili Šoštarjevi, a kaj pomaga. Ustrelili so jo. Ja, skupaj sva hodili v šolo. Iz vsake hiše je moral eden gor na konec vasi, najmanj eden. 'Bo miting,' so rekli. Ko smo prišli tja, je stala na robu že strojnica, tja pred skedenj so pripeljali Šoštarjevo Bernardo, zvezano z verigami za živino. Hoteli so ji zavezati oči, pa ni hotela. Zaropotalo je. Jaz sem kar dol padla. Ona se je zvrnila tam pred skednjem, kjer je zdaj križ. Potem je nekdo še nekaj rekel, naj se merkamo, in smo lahko šli domov. Ja, rože prinese tja za na križ Bernardina mlajša sestra Angela. Saj ste jo gotovo že kdaj videli. Vase potegnjena ženska. Ob sobotah ponavadi pride in prespi zgoraj v štiblcu z verando.«

Videl sem že Angelo, jo pozdravil, ona je pokimala z verande, tam je obešala perilo. Zmeraj je bila oblečena v črno. Antigona iz Podol, sem si rekel. Na križu zgoraj na koncu vasi ni nič napisanega. A še zdaj pozimi so tam zmeraj rože, čeprav posušene. Zgodnje vigredi naju je prebudil ropot pred hišo, z ženo sva pravkar ugasnila, stopil sem na prag. Na oni strani je na okno Angelinega štiblcu trkal menda eden »treh kraljev«. Zdelo se mi je že po prejšnjih srečanjih, da je to nadležen, mlad možakar. Trkal je na okno z vso silo, se majal na negotovih nogah. Ženska mu ni odprla. Bila je precej

starejša od tegale oknarja. Še ko sem stopal v našo vežo, sem slišal, da je mladenič ozmerjal žensko s farško cipo, hudo preklinjal, zgrmel po strmih stopnicah, se dolgo pobiral in se spravil naprej, ko sem bil jaz že v naši izbi.

Ženi sem povedal, da je tisti od treh kraljev hotel k Martinovi svakinji, a ga je odbila. Spet sem se domislil, kako je krčmar sklenil svoje pripovedovanje, da bicikel ni vreden človekovega življenja, pa če bi bil zlat. V zbornikih nisem našel nič o dogodku, no, vseh zvezkov niti nisem natančno prebral. Do konca sušca sva bila le še enkrat samkrat v hiši, menda sta bila mlada dva z nama. Svečana je zapadel debel sneg, do kolen. Lovci so ujeli mladega divjega prašička, lahko smo si ga ogledali v kuhinji pri sosedu. Revež je krulil stisnjen v majhnem zaboju. – »Ko bi vi vedeli, koliko ta žival požre,« je potarnala. »Ob ves krompir bom, če ga kmalu ne spravijo kam. Ponujajo ga živalskemu vrtu. Naj gredo ž njim, kamor hočejo, saj lahko naredijo tako le oni.« Zatem smo zvedeli, da je postal pečenka.

9. sušec 1975. Vreme se je ustalilo in naredila se je predvigred. Na izlet sva odšla v vas onkraj gozda, v Slivo, pa v Taborsko jamo. Še hranim odlomljen stalagmit, ki sem ga že na jesen našel v potoku onstran planote. Ko sva z ženo stopila na drugi strani iz gozda na plano, so se pred nama vzdolž kolovoza vrstile hiške, nekaj med vikendi in stanovanjsko hišo. Ob cesti sta dva moža, pokazalo se je, da sta to bila predsednik krajevnne skupnosti in pa geometer, merila in določala nova zemljišča za pozidavo. Predsednik nama je ponudil in naju povabil h gradnji. »To bo še po sprejemljivih cenah! Ste partizan,« je rekel. Vedel je tudi, da sem najel hišo v Podolah.

Na kraju hišne vrste, bolj na ravnem je stal večji dom. Povedali so mi, da je lastnik nekakšen krajevni osvobodilni junak. Na vrtu okoli doma je bil posut bel pesek in na sredi pred stopniščem ograjen krog. V tem krogu so bile posajene rože, tisti čas jih ni bilo, le nekakšen zimzelen in prav na sredi je bil posajen mavčni odlitek doprsnega Titovega kipa, brez podstavka pač. In to je bilo videti, kakor da bi bil državni predsednik zakopan do ramen v zemlji. Nazaj grede sem vprašal predsednika, če tam pri kipu ne manjka podstavka.

»Manjka, manjka. To bo še prišlo. Mož se ne more odločiti, ali naj bo za podstavek skala ali pa kar tisti umetni marmor ali še kaj drugega.«

27. sušec 1975. Poljedelci. Martinov sošolec, gozdni delavec in kmet v Podolah, nam je preoral travnik v njivo. Tudi mladi so z nama dvema drobili grude, žena je posejala korenje, peteršilj, posadila flance za zelje, pa bučke, pa nasadila fižol. Ko je fižol lepo pognal, so srne požrle vse vršičke. Šele ko smo napeli vrvice in navezali lističe stanjola, je cingljanje začelo varovati našo njivo. Tisto o srnah sem si zapisal, da se je pripetilo, pravzaprav smo mi to ugotovili, na soboto 7. rožnika.

17. in 18. rožnika sem srečal na Rožniku nekdanjega profesorja S., ki mi je drugega dne prinesel meni še neznano Karantančevo pisanje; vsekakor sta se za to moje delo zanimala vsaj dva moja bivša učitelja, razumljivo da predvsem glavni urednik profesor O. Najprej sem začel preučevati življenja karantanskega pisatelja, da bi si ohranil nekaj tistega, kar sem študiral.

Ob predlogu, da naj bi se lotil tega dela, je glavni urednik trdil, kako ne gre zanemarjati svoje ožje strokovnosti. Kdo ve, kdaj in kako lahko to pride še prav! Ne kaže, da bi tukajle omenjal, kaj sem vse v tej zvezi počel, si ogledal zgoraj v Karantaniji izpiske iz rojstnih in mrtvaških bukev, ali pa pregledoval novice v tržaškem časniku v letu, ko naj bi skušal Karantanec v Ameriko. Za njim sem tudi sam romal po slovenskem obrobju. To pa mi je prišlo prav ob spremljanju tamkajšnjega dogajanja v zvezi z delom na inštitutu. Tako sem srečaval marsikaterega zanimivega človeka, tudi avtorico TV oddaje o karantanskih »tujcih v domovini«.

Po na pol preboleli bolezní sem se skušal skriti »v puščavi«, a se to pač dandanašnji ne posreči kar tako.

5. *Veliki traven, ponedeljek*. Po telefonu se je oglasil glavni urednik Cap. Na zimo prejšnjega leta sem opustil to, po mojem mnenju večinoma Sizifovo raboto. Že prej bi bil moral to storiti, a sem bolj neodločne narave posebej v takšnih zadevah. Cap je rekel, da nameravajo v časopisu ponatisniti Edvarda Kocbeka pogovor Pričevavec našega časa, o tem, kako so po vojni pomorili zmagoviti premagance, te pa so izročili britanski zavezniki. Odgovoril sem, da sem že od nekdaj zagovornik kar najbolj poštenih seznanjanj s stvarmi. Glavni urednik je še razlagal, da ima zagotovljen že prispevek enega od uglednih sodelavcev iz osvobodilnih dni, menda nekdanjega rektorja. Sam sem zatem prebral pričevavca. Videl se mi je dosti oster, v možu sem vselej gledal le pesnika, stanoval je v sosednem bloku. Ohranil se mi je neki koledarček, v katerem sem si zapisal nekaj stavkov iz pesnikovega predvojnega esejja Premišljevanje o Španiji (1937).

Miselna zveza mi je priklicala v spomin kakšne dni mojega povojnega karantanskega aktivizma. Menda me je brat moje kasnejše žene tistikrat opozoril, da se v bližnjih Podgorjanah dogaja nekaj čudnega. Naslednjega dne sva se pritihovala in si prizor ogledala izza železniške postaje. Pripeljal je vlak z živinskimi vagoni, iz njega so izstopili tomyji in iz gozda so prišli jugoslovanski vojaki, partizani, potem je vlak odsopihal proti karavanškemu tunelu. Eni so govorili, da jih kot vojne zločince predajajo v domovino, drugi so rekali, da jih vozijo v Trst tranzitno. Ljudje so še šušljali, da so tisti železničarji, ki so pregledovali progo, nabrali cele žepe odvrženih ur, prstanov, hrvaškega denarja pa mark in da so si najditelji tako pomagali pri gradnji svojih hišic; kdo bi vedel. Sam sem bil neobčutljiv in najbrž me je obvladala še zmeraj nekakšna čudna amnezija, ko sem ravnodušno pomislil na te črne ovce vojnih dni; nič si nisem o tem zapisal. To je le golo pomnjenje. 5. rožnika pa sem si zapisal, da pesnika iz naše sosesčine že dalj časa nisem srečal. Res nisem bil čisto ravnodušen, kaj se dogaja okoli mene, posebej še ljudem peresa, čeprav dostikrat nisem kaj prida niti storil ali pa če sem poskušal storiti – kaj dosegel. Zdajle, ko sem pregledal že precej gradiva iz Karantančevega življenja, sem prav tako opazil, da si ni nikjer zapisal o svojem obisku Sovjetske zveze, karkoli.

30. *mali srpan*. V uradu, kjer sem delal, so mi povedali, da me bodo sprejeli na pogovor in da bom lahko kaj pomagal mlajšemu pisateljskemu kolegu, ki se je znašel za zapahi zaradi sovražne propagande.

1. *kimavec 1975*. Preminil je literarni kritik Mitja M., ki je pred leti kot naš urednik začel svoje pisanje zoper preveč preprosta opisovanja bližnjega junaškega vojnega časa. Že pred slabim letom, ko je umrl naš prijatelj dr. Dušan, kar nekaj let mlajši od mene, sem se zavedel, da je čas ob meni in zame pohitel.

Drobec iz družinskega dnevnika.

6. *kimavec 1975*. Na večer me je poklicala po telefonu sestra iz obdravskega mesta – v enaindevetdesetem nam je umrla mati. V dnevnik sem si zapisal še datum pogreba in ohranil izrezano osmrtnico. Tiste dni pa še kdaj zatem sem pomnil, da sem takšen sin, kdaj pa kdaj, o kakršnem pripoveduje Richepinov motiv: po vojni (1946) nisem pokazal kakršnega koli posluha za materino željo. Prosila je, naj bi šel z njo tja dol na jugovzhod, da bi poiskala bratov grob. Izgovoril sem se na svoj pomemben karantanski aktivizem. Ko se je vrnila iz mesta S., je povedala, da ji je žena bivšega bratovega komandanta odsvetovala obiskati tiste kraje, kjer da še stez ni in so le volkovi. – Ob enem mojih redkih obiskov (1948) v rojstnem kraju, pri njej, je naposled vprašala, kaj mislim o sodni razpravi zoper bivše dachauske jetnike. – »Bivši sestrin mož St., je bil pošten in sposoben inženir, predvojni komunist pa sin šmarskega nadučitelja. B., bratov prijatelj. Kaj mislim?« Hodila je po svoji sobici, preostalem bivališču velike hiše. Rekla je, da je treba popraviti streho, a da najemniki nič ne plačujejo, le zmerjajo jo s kapitalistko. »Da so tisti iz Dachaua priznali!« – Ni hotela verjeti. Rekel sem, da o tem pišejo časniki.

»In ti to vse verjameš?« je podvomila. »Ti boš še dočakal, jaz ne,« je rekla trdno.

»Pa ne misliš, da so si vse to za proces izmislili?«

»Mislim, da se bo še izkazalo.«

Priznal sem ji: da ob procesu niso upoštevali, da so taboriščniki, kakorkoli je že bilo, ravnali pod hudimi pritiski. Dala mi je denar za vnukinjo, ki sem ga odnesel po njenem naročilu staršem bivšega zeta St. »Strici so za to na svetu, da pomagajo nečakinjam, če ni očeta. Ne veš še, kakšni so ljudje in kako se obnašajo do otrok v takem primeru.«

V koledar si tega nisem zapisoval, iz previdnosti in iz strahu.

Epilog

Listopad v naslednjem letu še ni prinesel snega in sončni žarki so nekajkrat predrli oblačnost tam zgoraj v Podolah. Izselili smo se, lastnikovi ženi prepustili pikčaste zaves, nismo odpeljali niti vogalne klopi ne električnega štedilnika. Martina sem srečal pred božičem na trgu v mestu in kupil pri njem drevešček. Povedal mi je, da mu je novi najemnik, ki mu ga je iz vrst svojih znancev pripeljal naš zet, plačal naprej za tri mesece. Skrbi ga le, ker se pri njem zbirajo taki, kakor so bili tisti trije kralji in preveč pijejo, tudi ženske pripeljejo, kar njegovi Franci ni všeč. »In v ponedeljek si je sposodil še mojo kolo pa se odpeljal v mesto z njim. Predrla se mu je

guma in je bicikel pustil kar pri neki hiši zdolaj v Drugačni. Lahko bi se kolo kam izgubilo. Je dober, pravijo, da je socialni delavec, pa spet ne vem, kaj naj rečem.«

Ko smo odhajali, smo pogledali v vodnjaček in zlata ribica se ni več odbliskala v vodi. Menda so zajemali zdajle pri gradnji z vedrom, onesnaženim od apna. Mačka ni bilo več, najbrž se je umaknil spet k sosedi. In ko je opustil stanovanje v hiši še tisti, ki je prišel za nami, je hiša št. 7 osamela, prazna; najbrž je kje kaj curljalo skozi streho, ob njej nedaleč pa sta stali dve novi hiši obeh sinov, soseda in sosede.

Rok Arih

Ljubljana, 12. grudna 1989

Pesmi in epigrami

(Ob pesnikovi sedemdesetletnici, 30. 3. 1920)

Dušan
Mevlja

DOBRI Le kam so se skrili
LJUDJE dobri ljudje?
V avtobusih sedijo
mladeniči z nogami
na sedežih,
poleg njih se tresejo
stoječi starčki,
ki lovijo ravnotežje...
Kje so dobri ljudje,
da bi jim dali roké?
Kje so dobri ljudje,
da bi jim poklonili